

Spår 1

Herrskap och Tjänstefolk

När Sverige blev industrialiserat

Det hallwylska huset byggdes åren 1893-1898 för Walther och Wilhelmina von Hallwyl. Walther och Wilhelmina var båda i femtioårsåldern när de flyttade in i huset. Deras tre döttrar var i trettioårsåldern och hade egna familjer. Hallwylska huset var Wilhelmina och Walthers vinterbostad. I maj varje år stängde de huset och reste utomlands eller till någon av sina andra egendomar i Sverige.

Sverige förändrades mycket under 1800-talet. Industrialiseringen och nya färdmedel gjorde det lättare att resa och hålla kontakt med andra delar av landet och världen. Borgarklassen växte sig allt starkare. Wilhelmina von Hallwyls far, Wilhelm Kempe, var en av Sveriges mest framgångsrika företagare under 1800-talet. Han var en av de så kallade träpatronerna som tjänade pengar på skogsindustrin. I Hälsingland hade han på kort tid utvecklat en industriverksamhet som baserades på sågverk, järnbruk, kättingsmide och mekanisk verkstad. Wilhelmina var enda barnet och arvtagerska till den enorma förmögenheten. Hennes make, greve Walther von Hallwyl, var schweizare och född in i en av Europas äldsta adelssläkter. När Wilhelm Kempe dog blev han VD för bolaget, Ljusne-Voxna AB och hade sitt kontor i huset på Hamngatan 4. Där arbetade också flera kontorsanställda.

Samhällsförändringar

Walther och Wilhelmina gifte sig år 1865 i Stockholm. Vid denna tid var det fortfarande vanligt med arrangerade äktenskap i de högre samhällsklasserna. Äktenskap handlade länge mest om att familjer skulle bindas samman och deras egendom bevaras. Att gifta sig av kärlek blev vanligt först under 1800-talet. Wilhelminas och Walthers äktenskap var inte arrangerat utan de valde varandra.

Under den här tiden avskaffades det gamla ståndssamhället och människor fick större chans att ta sig upp i samhället och bli framgångsrika genom sitt arbete. Nu föddes också idén om kärnfamiljen. Mannen skulle vara försörjaren och kvinnan skulle ta hand om make, hem och barn. I samband med att levnadssätten förändrades kom det ut mängder med handböcker om äktenskap och samlevnad, även om det sexuella samlivet. Det blev en debatt i slutet av 1800-talet där driftliv och äktenskapstvång diskuterades.

Museiskapandet

Wilhelmina von Hallwyl bestämde sig tidigt för att hemmet på Hamngatan 4 skulle bli museum. Hon anlät studenter som fick i uppdrag att katalogisera samlingarna. När Wilhelmina hade beslutat att även vardagsföremålen skulle katalogiseras fortsatte studenterna även med att katalogisera även vardagsföremål som tandborstar, kastruller och hårnålar. Först 1955 var hela katalogen med 78 delar färdig. Den trycktes i en begränsad upplaga på 110 exemplar.

När Wilhelmina bestämde sig för att skapa ett museum gick hon utanför ramarna för den tidens norm. Den borgerliga kvinnan skulle vara maka och mor. Det var männen som rörde sig i det offentliga livet. När Wilhelmina bestämde sig för att skapa ett museum närmade hon

sig den manliga sfären. År 1920 donerade paret von Hallwyl huset med alla inventarier till den svenska staten och år 1938 kunde Hallwylska museet öppna för allmänheten.

Tjänstefolk och arbetare

Walther och Wilhelmina von Hallwyl befann sig på toppen av samhällets hierarki. De hade gott om tjänstefolk – i huset arbetade en portvakt, en gårdskarl, en chaufför, betjänter, en kokerska, en kammarjungfru, köksor och en husa. Wilhelminas sällskapsdam, fröken Ida Uhse, hörde inte till tjänstefolket och levde sitt liv tillsammans med Wilhelmina och Walther. Hon var med på middagar och följde med på resor. Det var också hon som hade den dagliga kontakten med tjänstefolket och fungerade som deras arbetsledare men hon deltog inte själv i hushållsarbetet.

De kvinnor som blev sällskapsdamer var oftast bildade, ogifta kvinnor eller änkor. De som tog anställning som köksa, husa eller jungfru hade däremot sällan någon utbildning. Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet fanns det gott om arbetskraft. Människor från landsbygden sökte sig till städerna för att söka arbete. Män som saknade yrkesutbildning kunde söka anställning inom industrin och på byggarbetsplatser. Män utan yrkesutbildning kunde också söka plats som betjänt, kammartjänare, portvakt eller kusk.

Kvinnor utan utbildning hade andra yrken att välja på. Medelklassens kvinnor kunde söka anställning som guvernant, pianolärarinna eller sällskapsdam. Kvinnor ur arbetarklassen eller allmogen hade ett begränsat urval. Döttrarna i arbetarfamiljer fick sällan utbildning. De kunde söka plats som butiksbiträde eller fabriksarbeterska, vilket var tungt arbete. Att vara tjänarinna i ett hushåll innebar också en möjlighet till egen försörjning.

Det var många som ville arbeta hos familjen von Hallwyl. Lönerna var bättre än på de flesta ställen och huset var modernt. För de ogifta tjänarna ingick dessutom mat och husrum. Det var långa arbetsdagar. Tjänarna började arbetsdagen vid halv åtta på morgonen och slutade vid åtta på kvällen.

Betjänten stod högst i hierarkin bland de manliga anställda. Betjänten Eskil tog hand om vinkällaren, putsade silvret och passade upp vid måltiderna. John Petterson var kammartjänare och hade hand om Walthers garderob. Husan Anna ansvarade för städningen och höll ordning. Vid storstädning inkallades extra hjälp. Kammarjungfrun Hulda ansvarade för Wilhelminas garderob samt städning och bäddning i greveparets sängkammare dit de andra i tjänstefolket inte fick gå. Kokerskan var en viktig person i hushållet. Mamsell Klaesson kom till palatset 1919 och hon hade en köksa till sin hjälp. Chauffören ansvarade för bil och garage. Gårdskarlen höll snyggt på gården och eldade i värmepannan. Portvakten Wahlström vaktade vid stora porten till Hamngatan.

Teknik och framsteg

Wilhelmina och Walther var intresserade av den nya tekniken som kunde underlätta det vardagliga livet. Huset utrustades med tidens modernaste bekvämligheter. Elektricitet drogs in redan från början i det Hallwylska huset och alla gamla ljuskronor leddes om för elektricitet. Glödlampor, som nyss hade uppfunnits och var mycket dyra, användes i stora mängder i huset. Det fanns rinnande varmt och kallt vatten, inomhustoiletter och telefoner. De öppna spisarna, som finns i många rum, användes aldrig eftersom ett modernt varmluftssystem installerades redan från början.

ÖVNING

Individuellt

- Skrivövning. Skriv en berättelse. Skriv om en person som arbetar i en familj till exempel som betjänt, husa, chaufför, kokerska eller sällskapsdam. Beskriv vad han/hon arbetar med, vad han/hon tänker om sitt arbete och låt honom/henne beskriva sin arbetsgivare.